

Универзитет Мегатренд у Београду,
Факултет за уметност и дизајн, Београд

DOI 10.5937/kultura1858011D

УДК 316.776.33

32.019.51:654.19

оригиналан научни рад

МЕДИЈИ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА СТВАРНОГ

Сажетак: У тексту се испитује однос медија и интерпретирања стварног. Аутор износи схватање да је у савременим околности-ма, управо медијима дат примат међу механизмима педагогије стварног. Педагогија стварног одређена је као нарочита обука уз помоћ које различите интерпретације света и друштвених односа бивају прихваћене као поступци разоткривања стварности. Репозиционирање медија у овом процесу доведено је у везу са развојем индустријске производње.

Кључне речи: имагинарно, интерпретација, медији, педагогија стварног, стварно

Готово на свим фронтовима сведоци смо деловања једне педагогије стварног.¹ Реч је о нарочитој обуци да различите интерпретације света и друштвених односа прихватимо као поступке разоткривања стварности. Управо стварно, насупрот имагинарном, допушта именоване ауторитета који би био гарант његовом исправном разумевању. Отуда је и самом продирању у стварно било нужно обезбедити нарочиту педагогију, која би водила рачуна о очувању сагласности са аргументом ауторитета. Ово, свакако, још увек не значи да је имагинарно укинута деловањем ове педагогије. Укинути га, значило би подарити му ауру забрањеног. Јасно, педагози

¹ Текст је настао у оквиру пројекта *Унапређење јавних политика у Србији у функцији побољшања социјалне сигурности грађана и одрживог привредног раста*, при Универзитету Мегатренд у Београду. Евиденциони бр. пројекта 47004.

стварног се овим ни најмање не би приближили постављеном задатку, јер свака је забрана праћена приписивањем тајновитости, буђењем жудње да се прекрши, али и сталним тињањем сумње у њену оправданост. Стога питање које на овом месту ваља поставити не дотиче проблем очувања имагинарног упркос више десетина векова дугој традицији деловања педагогије стварног. Оно што бисмо у наредним редовима желели да испитамо, јесу последице деловања ове нарочите педагогије и ефекти њеног ширења у самом приступу разумевања стварног.

Одржавати имагинарно а наметати доминацију стварног, привидни је парадокс ове педагогије. Сведено на експонат, имагинарно је, у маниру успостављања бинарних опозиција, очувано још једино да би као *егзотична* супротност норми, било изложено погледу. И како имагинарно није смело бити укинута, јер свака доминација претпоставља постојање опозиције у односу на коју се одмерава, то је оно брижљиво одржавано, свакако у контролисаним условима, попут оних које друштво нуди оболелима од инфективних болести за које постоји забринутост да би могле угрозити јавно здравље, па чак и представљати претњу по одржање заједнице. Будући неговано још једино како би се обезбедила неповредивост стварног, имагинарном је одузимана делатна моћ приписивањем статуса маргиналног, инфантилног, девијантног или на било који начин штетног. Поједине форме његовог остваривања још увек су могле бити толерисане како би биле инструментализоване. Но оквири њиховог утицаја морали су остати у јасно омеђеним оквирима, који ни на који начин не би довели у питање делотворност педагогије стварног. Сваки покушај да се из ових оквира изађе, па чак и наговештај да би деловањем имагинарног они могли бити дестабилизирани, морао је бити санкционисан или коригован применом у ту сврху развијених *дидактичких средстава*.

Развој репресивних метода ограничења утицаја имагинарног, текао је напоредо са развојем педагогије стварног. Од уништавања материјалних споменика, којима је приписивана снага ширења имагинарног, преко изгнанстава, изопштења, мучења, те коначно јавних погубљења оних на које деловање опчињености стварним није имало учинка, или пак оних који су, прозревши механизме педагогије стварног, кренули путем супротстављања његовој доминацији. Увођење азила и посебних метода лечења, пракса је тек позне историје тлачења у име доминације стварног. Вероватно најпотпунију критику употребе лудила у циљу одржања

тумачења стварног налазимо код Фукоа (Foucault).² Развитак праксе, да се сви они чије се разумевање и однос према стварном није могао уклопити у постављене доминантне оквире његовог разумевања, буду изопштени, друштвено маргинализовани и морално осуђени, Фуко учача у седамнаестом веку. С јачањем психоанализе и модерне психијатрије у деветнаестом веку, све ће снажније бити изражена тежња да ови изопштеници деловања педагогије стварног, буду *кориговани*.

Могућност повезивања медијског деловања и педагогије стварног била је најављена модернизацијом технике штампе у петнаестом веку. Мада су услови оваквог развитака у претходном периоду већ увелико били обезбеђени, *медијско извештавање* је до развоја модерних медија имало релативно изједначен статус са другим облицима медијског посредовања садржаја у процесу остваривања утицаја педагогије стварног. Ипак, само унапређење технологије производње штампаног текста, није значило тренутну измену постојећих односа. Нова технологија отворила је нове могућности, но тек су друштвене околности обезбедиле простор њиховом остварењу. Анализирајући рани развој унапређења технике штампе у западној Европи, Маклуан (McLuhan) наводи да је нови приступ текстуалној продукцији био праћен низом промена, укључујући оне на плану језика, разумевању знања, развоју савремене науке, измени друштвених односа, итд.³ Овоме, међутим, треба придодати и измену статуса медијског извештавања у области деловања педагогије стварног.

Разлоге овој измени статуса, при том, не треба тражити у самом поступку медијског извештавања, нити пак у специфичним својствима и структури штампаног текста. И једном и другом, тек је требало подарити ауторитет. Учињени обрт, у највећој је мери резултат препознавања ширих могућности селектовања садржаја у функцији производње стварног. Развој технологије која је могла обезбедити масовну производњу штампаног текста, није оно што је медијском извештавању осигурало истакнуту улогу међу механизмима деловања педагогије стварног, већ у овоме пресудни значај треба приписати учачању могућности убрзања продукције нових текстова. Рани период модернизовања процеса штампе, још увек је био обележен релативно скромним бројем посебних издања. Тек ће са афирмацијом потенцијала

2 Foucault, M. (1965) *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, New York: Vintage Books.

3 Makluan, M. (1973) *Gutembergova galaksija*, Beograd: Nolit.

развитка индустријског произвођења слике стварног, доћи до промена којима је даљи развој медија био усмерен.

Унапређење технике штампе, праћено изменом друштвених околности, попут повећања писмености, смањења трошкова производње штампаног текста, јачања предузетништва, те изнад свега препознавања могућности интензивнијег одабирања и ширења нових садржаја у функцији креирања слике стварног, изменило је статус медијског извештавања. Штампане вести, новинарска тумачења дипломатских активности, извештаји са ратишта, сензационалне објаве технолошког напретка и новооткривених територија, убрзо ће постати стални извор тема на којима је грађена слика модерног света.

Ова радикално нова слика била је праћена успоном капитализма. Новина коју је она доносила не лежи само у томе што је кроз раскидање веза са традиционалним мотивима и поукама из легенди, на којима је генерацијама унатраг (мада једнако погрешно) темељено разумевање света и друштвених односа, учвршћивала нове наративе једном великом историјском преокрету. И мада ову страну нове слике стварног, о којој је доста писано, ни најмање не треба занемарити, оно што нам се на овом месту чини њеном суштинском одликом, огледа се управо у начину њене производње.

Износећи критику буржоаске класе, Маркс (Marx) истиче да је управо измена односа производње оно што је овој класи обезбедило успон.⁴ Ове односе производње, свакако, не треба схватити као некакав спољни фактор који је утицао на измену околности, већ управо супротно, као сâм принцип успона и одржања нових друштвених односа, укључујући и прераспodelу моћи и одржање доминације. Рефлексија овог принципа остварује се на свим нивоима, не само у организацији и подели рада, утемељењу новог система вредности, итд., већ исто тако и у механизмима деловања педагогије стварног. Образложење стварног се, у новим околностима, више није могло производити традиционалним облицима производње, оно је, као и све друго, морало бити индустријализовано. Поставши део индустријске производње, слика стварног је подређивана оним економским принципима којима је капитализам дуговао свој успон.

Медијско извештавање, које се захваљујући унапређењу технике штампе, најпотпуније могло прилагодити новим производним односима, добило је примат у области учвршћивања

4 Marks, K. i Engels, F. (1976) *Manifest komunističke partije*, Beograd: Komunist.

и ширења слике стварног. Наративи на којима је изграђивно стварно, сада су могли бити произвођени на дневном нивоу, а на остварење ове могућности није се морало дуго чекати. Са развојем тржишта вести, интензивирана је и динамика *производње стварног*. И како је, због убрзања производње, теме на којима би се слика стварног могла градити требало пронаћи на дневном нивоу, то су свакодневна дешавања, па макар и тривијална, постала њихов најпогоднији извор.

Коначном утемељењу нових односа значајно су допринеле историјске околности, које су, чини се, њихово прихватање учиниле што безболнијим. Било би погрешно претпоставити да су приче о свакодневним дешавањима могле без отпора потиснути велике наративе на којима је слика стварног грађена, а у чијем су преношењу религија, уметности и усмена традиција, имале вишевековно учвршћиван ауторитет. Мало је вероватно да би индустрија стварног могла држати корак са општом индустријализацијом, да период њеног успона није пао у доба великих открића. Вести о новим територијама, егзотичним културама, далеким народима и њиховим обичајима, необичним животињама, читавом једном новом свету који је упознаван упоредо са ширењем колонија, одлично су се надовезивале на традицију наратива о древним краљевствима и митској прошлости. Легендарни светови, фантастична бића, удаљени крајеви, итд., сада су могли бити поново оживљени, али са једним новим ентузијазмом. Ови непознати светови више нису били део приповести преношених путем легенди, већ део стварности која је откривала нове димензије. Фрагменти новог света приказивани су на сајмовима, великим изложбама, а захваљујући развоју трговине, могли су постати и део свакодневног кућног мобилијара, свакако оних који су овакав луксуз себи могли приуштити.

Период успона *индустрије стварног*, није био само доба колонијалних освајања и упознавања нових култура, већ и великих технолошких открића. Ова открића, једнако су ишла на руку бржем ширењу свежих тема, око којих су се свакодневно могли градити нови наративи, колико су и сама постајала темом наратива на којима је грађена слика стварности. У том смислу, развој челичних конструкција и нових начина градње као и развој читавог низа технолошких помагала, имали су за развој медијског извештавања готово једнак значај колико и успостављање телеграфске мреже и нових саобраћајних веза.

Ипак, није било довољно само учврстити нове теме на којима би индустрија стварног засновала свој успон. Раст једног тржишта у настајању није се могао осигурати само

обезбеђењем понуде. Индустрijски мултипликованим наративима требало је подарити ауторитет, којим би њихово место у произвођењу слике стварног било обезбеђено. Перспектива утемељења овог ауторитета препозната је у примени фактографског приступа. Већ је сам дух времена наметао његову доминацију, оно што је требало учинити било је да се пронађе најадекватнији начин његове примене у уобличењу медијских извештаја. Фактографија је заузела место аргумента, а образлагање слике стварног било је замењено навођењем података.

Читаво викторијанско доба обележено је својеврсном опчињеношћу фактографијом. Аргументација заснованости слике стварног, која је уобличавана наративима различите врсте, тражена је у најситнијим детаљима, подробним описима, разрађеним системима класификације и ситематизације, табеларним приказима, уредно вођеним нумеричким подацима, итд. Фактографско образлагање утемељености наратива на којима је слика стварног заснивана, временом је, свакако у једној прилагођеној форми, постајало део оних активности на којима је обезбеђиван ауторитет новинским извештајима.

Посебан замајац развиту фактографске аргументације медијских извештаја, дала је фотографија. Већ и пре проналаска начина њеног непосредног преношења у штампу, слика произведена хемијско-механичким поступком, добила је статус чврстог фактографског аргумента, иако још увек на нивоу предлошка литографијама које су на основу њих израђиване.⁵ То је био почетак великог процвата фотографских студија чији су сниматељи обезбеђивали визуелне доказе о дешавањима на ратиштима, живописној атмосфери удаљених крајева света, чудима природе, монументалним споменицима древних култура, али и о условима живота у радничким четвртима модерних градова. Био је то почетак савременог воајеризма (Prise), али и утемељења предрасуде да документарна фотографија може послужити као поуздано средство за разумевање стварног.⁶

Технолошки напредак током двадесетог века обезбедио је додатну потпору развоју модерне опчињености фактографијом. Могућност снимања документарних филмова, радијског а потом и телевизијског преноса, још је снажније учврстила веру у претпостављен развој информативне функције медија. Разумевање медија јавног комуницирања као

5 Vels, L. ur. (2006) *Fotografija*, Beograd: Clio.

6 Prajs, D. Posmatrači i posmatrani, u: *Fotografija*, priredila Vels, L. (2006), Beograd: Clio, str. 91-150.

канала посредством чијег деловања се стварност показује, заснивано је на читавом низу дискурса, претпоставки, уверавања, колективних надања и предвиђања. Оваква слика о медијима, током двадесетог века, задобијала је све истакнутију позицију међу механизмима деловања педагогије стварног, перпетуирајући илузију о медијском извештавању као поступку у којем се стварно разоткрива.

Темељи оваквом развоју постављани су на више фронта и са неуједначеним интересима. Значајан допринос учвршћивању ове илузије, већ је у првим деценијама двадесетог века дао развој студија пропаганде и укључивање медија јавног комуницирања у националне стратегије ширења политичко-идеолошких утицаја. Потреба обликовања јавног мњења у бурним политичким превирањима, која су свој коначни исход имала у ратним дешавањима из прве половине двадесетог века, усмерила је сагледавање медија јавног комуницирања као погодних канала ширења официјелне слике стварног. То није само значило масовну производњу информативних садржаја који су путем медија преношени, већ и интензивно улагање у прихватање ових садржаја управо као извештаја у којима се стварно разоткрива.

Ово није постигано само уверавањем у објективност медијских извештаја, већ и учвршћивањем научног дискурса о информативној функцији медија. Већ су истраживања пропаганде, у првим деценијама двадесетог века, овоме дала значајан допринос проширујући библиографију о информативној улози медија на више хиљада наслова. Захваљујући оваквом развоју, постављени су снажни темељи линији научног промишљања медија која је свој фокус управо проналазила у испитивању могућности, услова и техника медијског извештавања у циљу разоткривања стварног. Претпоставка од које се кренуло, била је да су медији канали који могу бити стављени у функцију разоткривања истине, те да су медијски професионалци они који пажљивим и професионалним радом могу спознати стварност. То, свакако, није значило и усвајање слепог веровања да је сваки медијски извештај сачињен у функцији разоткривања стварног, већ да је путем медијских извештаја до стварног могуће доћи, применом адекватне методологије медијског извештавања.

Усвајање оваквог уверења постало је ослонац утемељењу дискурса о информативној функцији медија. Истраживања предузета са различитих теоријских позиција и потекла из посебних научних области, а која су временом обликовала интелектуална кретања унутар широко схваћених оквира студија медија, не ретко су фокус свог интересовања усмеравала управо на испитивање улоге медија јавног

информисања у процесу разоткривања стварног. Развој комуникологије, истраживачког новинарства, медијске анализе, итд., овом је усмерењу дао нарочитог подстицаја. Упоредо са снажењем оваквих тенденција, јачала је и примена фактографског приступа. И како је двадесети век одмицао, изношење најразличитијих нумеричких података, фотографских и видео снимака, аудио записа, задобијало је статус аргументације, која се, поставши средство уверавања педагогије стварног, није смела довести у сумњу.

Далековидији мислиоци медија препознали су опасност овакве тенденције, због чега овакав развој није остао поштеђен критике. Тако питање информативне дисфункције медија, временом почиње да привлачи пажњу све већег броја истраживача. Џозеф Грипсунд (Gripsund) подвлачи опасност фрагментације и тривијализације сложене друштвене стварности, чиме се смањује могућност медијских корисника да, ослањајући се на медије јавног комуницирања, рационално сагледају друштвену стварност у ширем контексту, те скрену пажњу са небитних, пролазних и површних дешавања, која су у процесу производње вести постала погодан и приступачан извор фактографије на којој се могла изнова учвршћивати заблуда о учешћу медија јавног комуницирања у процесу разоткривања стварног.⁷ Снажну критику фактографског приступа налазимо и у Бартовој (Barthes) критици реторичких фигура буржоаског мита.⁸ Овде пре свега треба истаћи *квантификацију квалитета*, широко прихваћену у медијској примени фактографског метода, којом усмереност на суштину бива замењена фасцинацијом нумеричким исказима. Објашњавајући дејство и осталих фигура, попут *вакцине*, *одузимања историје*, *таутологије*, итд., Барт имплицитно указује на недостатке фактографског метода узроковане селективним, неутемељеним и непотпуним чињеницама на којима медији граде слику стварног.

За дубље разумевање односа савремених медија јавног комуницирања и педагогије стварног, од посебног је значаја Бодријарова (Baudrillard) теза о развоју надстварног.⁹ Објашњавајући механизме успостављања и ширења симулакрума, Бодријар указује на снагу процеса замењивања стварног његовим знацима, односно о, како каже, операцији одвраћања од сваког стварног процеса његовим оперативним двојником. И управо у његовом разумевању да се ово

7 McNair, B. (1999) *An Introduction to Political communication*, London, New York: Routledge.

8 Barthes, R. (1993) *Mythologies*, London: Vintage Books.

9 Bodrijar, Ž. (1991) *Simulakrumi i simulacija*, Novi Sad: Svetovi.

ново стварно производи уз помоћ минијатуризованих хелија, матрица, меморија и модела управљања, те да је могуће унедоглед репродуковати, препознајемо снагу раширености индустријског принципа, на којем савремена педагогија стварног заснива делотворност властитих механизма утицаја.

На линији покренуте критике, свакако не треба оставити по страни Вирилијев (Virilio) допринос.¹⁰ Износећи критику савремене *фасцинације информацијом*, Вирилијо, можда најдалековидије, уочава последице заокрета у усмерености деловања педагогије стварног. Коришћење научних открића као својеврсне сировине производње медијског сензационализма, Вирилијо препознаје као ефекат обузетошћу објавом неког открића пре него самом заинтересованошћу за истину. Ова опчињеност индустријом вести, заправо је пратећи ефекат исцрпљивања разумевања стварног у производњи информација.

Упркос аргументима чија заснованост озбиљно доводи у питање схватање о делотворности примене фактографског приступа у образложењу оправданости претензије медија јавног комуницирања на разоткривање стварног, снага његове примене није губила на јачини. Разлог пре свега треба тражити у могућностима његовог садејства са различитим облицима индустријске производње. Наметање уверења да медијски уобличени нумерички подаци, те аудио-визуелни прикази, представљају темељна упоришта изградње знања о производима широке потрошње, политичким програмима, различитим услугама које се боре за опстанак на тржишту, подржано је деловањем различитих индустрија у циљу остварења властитих економских интереса. У успостављеној спреси, медији јавног комуницирања, поставши и сами индустрија, заузели су место интегративног фактора у широј тенденцији учвршћивања фактографског приступа као једног од најутицајнијег механизма деловања педагогије стварног. Схваћено као резултат рада медијских индустрија, разумевање стварног је паралелно са јачањем ауторитета медија добијало све израженији статус робе. И како процес разоткривања стварног, већ по свом унутрашњем устројству и предусловима властите заснованости и одржања, не може пратити динамику индустријске производње, то се трагање за разумевањем стварног, на широком фронту, почело исцрпљивати производњом фактографије. Савремена технолошка помагала, дигиталне базе података, брзина производње и обраде дигиталних снимака, те развитак планетарног

10 Вирилио, П. (2000) *Информатичка бомба*, Нови Сад: Светови.

видео надзора, обезбедили су неопходну логистику овом процесу.

Крај двадесетог и почетак двадесетпрвог века доба је одуштајања од вишевековно развијаних приступа који су традиционално примењивани на путу разумевања стварног. Област уметничког рада, одавно је, у овом смеру, сведена на оквире откривања уметничке истине, док јој је у укупној потрази за разумевањем стварности признат још само упитни допринос, пре свега на нивоу асоцијације или интуиције. Нешто бољи статус задржале су филозофија и хуманистичке науке, но и ове области изложене су све снажнијој маргинализацији, а њихов статус као дисциплина које трагају за разумевањем стварног доведен је у питање. С друге стране, егзактне науке, које још увек успевају да одоле снази овакве тенденције, гурају се у уске међе примењених истраживања из чијег фокуса проблем разумевања стварног најчешће изостаје.

Промене које су обележиле двадесети век последица су великог преокрета учињеног на различитим нивоима, укључујући и однос према разумевању самог поступка трагања за спознајом стварног. Примена традиционалних приступа изгубила је престиж у потрази за објашњењем стварног. Чак је и производња слике стварног, темељена на преиндустријским методама, иако у извесној мери још увек присутна, изгубила свој ауторитет. Савремено доба најавило је велики покрет трагања за стварним у производима индустрије информација. Овај заокрет није значио само прихватање нових приступа, већ и развој једне нове врсте задовољства – задовољства у фактографији. Антиципацију оваквог развојног тока препознајемо у Бартовом поређењу читалачких и ауторских текстова. Следећи постављену диференцијацију, задовољство у фактографији могло би бити схваћено као радикализована форма задовољства у интелектуално незахтевном тексту. Фактографски исказ, а не текст, много је лакше могао задовољити рудиментирану радозналост лењог духа. И како је могуће претпоставити да је потреба за живом интелектуалном активношћу још увек својствена мањем броју потенцијалних *потрошача разумевања стварног*, то је њихов тржишни утицај на развој индустрије стварног, минималан. Онима који од потраге за разумевањем стварног још увек нису одустали, остављена је могућност бављења академским теоријским промишљањима или уметничким истраживањима, чија је област деловања сведена још једино на маргине интересног утицаја педагогије стварног. Мисао, као и објашњење, изгубили су некадашњу доминантну позицију у аргументацији педагогије стварног, а њихово место

заузела је фактографија. У времену доминације индустријске производње, и сама потрага за разумевањем стварног морала је бити индустријализована, а аргументација њеног образложења подређена принципима тржишног пословања.

ЛИТЕРАТУРА:

Bart, R. (1971) *Književnost, mitologija, semiologija*, Beograd: Nolit.

Barthes, R. (1993) *Mythologies*, London: Vintage Books.

Bodrijar, Ž. (1991) *Simulakrumi i simulacija*, Novi Sad: Svetovi.

Vels, L. ur. (2006) *Fotografija*, Beograd: Clio.

Вирилио, П. (2000) *Информатичка бомба*, Нови Сад: Светови.

Makluan, M. (1973) *Gutenbergova galaksija*, Beograd: Nolit.

Marks, K. i Engels, F. (1976) *Manifest komunističke partije*, Beograd: Komunist.

McNair, B. (1999) *An Introduction to Political communication*, London, New York: Routledge.

Prajs, D. Posmatrači i posmatrani, u: *Fotografija*, priredila Vels, L. (2006), Beograd: Clio, str. 91-150.

Foucault, M. (1965) *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, New York: Vintage Books.

Dragan Čalović

Megatrend University in Belgrade, Faculty of Arts and Design, Belgrade

MEDIA AND INTERPRETATION OF REALITY

Abstract

The author analyzes the relationship between the media and interpretation of reality. It is stated that, in contemporary circumstances, priority among mechanisms of the pedagogy of real is given to the mass media. Pedagogy of real is interpreted as a kind of training for understanding different interpretations of the world and social relations as acts of revealing reality. The repositioning of media during this process is connected with development of industrial production.

Key words: *imaginary, interpretation, media, pedagogy of real, reality*